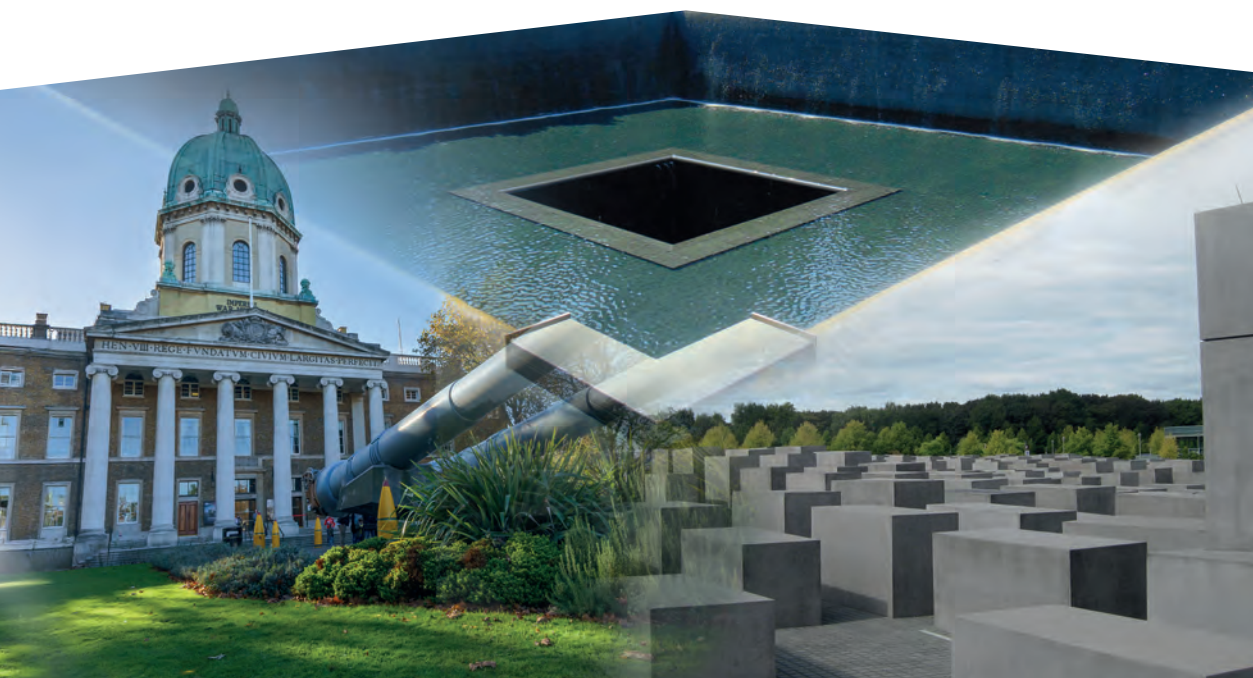

PRZEMYSŁAW ŁUKASIK

HISTORIA JAKO SOFT POWER

PAMIĘĆ DIALOGICZNA W RELACJACH
NIEMIECKO-BRYTYJSKO-AMERYKAŃSKICH

Historia jako *soft power*

PRZEMYSŁAW ŁUKASIK

Historia jako *soft power*

Pamięć dialogiczna w relacjach
niemiecko-brytyjsko-amerykańskich

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2026

Przemysław Łukasik
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
📄 <https://orcid.org/0000-0003-2358-9770>
✉ przemyslaw.lukasik@uken.krakow.pl

© Copyright by Przemysław Łukasik, 2026
© Copyright this edition by Księgarnia Akademicka, 2026

Recenzenci
prof. dr hab. Jakub Polit
dr hab. Krzysztof Wasilewski

Opracowanie redakcyjne
Magda Kowalewicz

Projekt okładki
Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-412-3 (druk)
ISBN 978-83-8368-413-0 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383684130>

Zdjęcia wykorzystane na okładce: u góry: *Into the Jaws of Death*, 6 czerwca 1944, Francja, fot. Robert F. Sargent (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Into_the_Jaws_of_Death_23-0455M_edit.jpg); u dołu od lewej: Imperial War Museum w Londynie, fot. Paweł Pajor (AdobeStock); National September 11 Memorial & Museum w Nowym Jorku, fot. JJBERS (Flickr.com); Pomnik Pomordowanych Żydów Europy w Berlinie, fot. uberdadofthree (Flickr.com)

Publikacja sfinansowana przez Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

I. Wprowadzenie	7
1.1. Cel pracy	7
1.2. Pytania i hipotezy badawcze	9
1.3. Przegląd literatury	11
1.4. Zakres czasowy i terytorialny	17
II. Metodologia	19
2.1. Podejście badawcze	19
2.2. Metody analizy dyskursu	19
2.3. Wybór źródeł	20
2.4. Kryteria porównawcze	21
III. Ramy teoretyczne	25
3.1. <i>Soft power</i> i dyplomacja publiczna	25
3.2. Pamięć zbiorowa i pamięć dialogiczna	39
IV. Analiza wybranych przypadków (<i>case study</i>): Niemcy	61
4.1. Zarys kultury pamięci w Republice Federalnej Niemiec	61
4.2. Instytucje pamięci	68
4.3. Miejsca pamięci	76
4.4. Perspektywa amerykańsko-anglosaska	98
V. Analiza wybranych przypadków (<i>case study</i>): Wielka Brytania	121
5.1. Zarys brytyjskiej polityki pamięci	121
5.2. Instytucje pamięci	128

5.3. Miejsca pamięci	135
5.4. Perspektywa amerykańsko-niemiecka	158
VI. Analiza wybranych przypadków (case study): Stany Zjednoczone ...	173
6.1. Zarys amerykańskiej polityki pamięci	173
6.2. Instytucje pamięci	180
6.3. Miejsca pamięci	192
6.4. Perspektywa angielska i niemiecka	213
VII. Analiza porównawcza	235
7.1. Punkty wspólne i punkty rozbieżne	235
7.2. Asymetrie i rezonanse pamięci	242
7.3. Ocena skuteczności <i>soft power</i> w praktyce	249
VIII. Zakończenie	253
8.1. Weryfikacja hipotez badawczych	253
8.2. Wnioski ogólne	265
IX. Bibliografia	269
Spis tabel	305
Summary	307
Indeks osobowy	309

I

Wprowadzenie

1.1. Cel pracy

Autor niniejszej pracy podejmuje analizę zjawiska pamięci dialogicznej na przykładzie relacji niemiecko-brytyjsko-amerykańskich, z uwzględnieniem dyskursu dotyczącego interpretacji wydarzeń historycznych. Historia jest przy tym traktowana nie tylko jako przedmiot badań i pamięci zbiorowej, lecz również jako narzędzie *soft power*, wykorzystywane przez państwa do kształtowania wizerunku międzynarodowego, legitymizacji własnych narracji oraz oddziaływania na postawy i percepcję innych aktorów na arenie międzynarodowej.

Jednym z kluczowych przykładów jest współczesny dyskurs na temat wojny powietrznej prowadzonej w czasie II wojny światowej. Na początku XXI wieku doszło do renesansu niemieckiej pamięci kulturowej o historii zniszczenia niemieckich miast podczas II wojny światowej – zaczęto ukazywać Niemców jako ofiary wojny i zrównywać bombardowanie niemieckich miast z Holokaustem. Takie ujęcie, zapoczątkowane m.in. przez Winfrieda G. Sebalda i Jörga Friedricha, wywołało żywe reakcje zwłaszcza w USA i Wielkiej Brytanii, tj. w krajach, które prowadziły operacje powietrzne nad III Rzeszą. Odpowiedzią na przyjętą narrację były publikacje brytyjskie o charakterze polemicznym, odnoszące się zarówno do faktów związanych z wojną powietrzną, jak i do ocen im towarzyszących (porównywanie Churchilla do Hitlera). Jak pisał brytyjski historyk Michael Burleigh, autor książki *Trzecia Rzesza. Nowa historia*:

Nie wspomnieć o tych Niemcach, którzy wegetowali w obozach czy więzieniach, po cichu modłać się o upadek reżimu, którego nigdy nie popierali, pominąć tych, co zginęli od burzących i zapalających bomb, pominąć podrostków, rzuconych do beznadziejnej walki, czy też kobiety,

zgwalczone przez żołnierzy nacierających armii – to znaczy pomniejszyć i wypaczyć ludzką tragedię II wojny światowej¹.

Zdaniem historyka to wielkoduszność, a nie żądza zemsty wobec dawnych wrogów powinna po półwieczu wyznaczać narrację o wojnie powietrznej.

Dyskurs brytyjsko-niemiecki, na co wskazuje przytoczony fragment, zbliżył stanowiska obu narodów. Wrażliwość na losy mieszkańców niemieckich miast dostrzec można w najnowszych brytyjskich publikacjach. Pojawiają się w nich zdjęcia dotychczas anonimowych ofiar nalotów, w przeważającej mierze kobiet, dzieci i starców. Upamiętniając ludzką tragedię II wojny światowej, w tym niemieckie ofiary alianckich nalotów, brytyjska historiografia podkreśla antyhitlerowski wymiar konfliktu.

* * *

Celem pracy jest analiza dyskursu historycznego obejmującego zarówno refleksję naukową, jak i dialog kształtowany w ramach dyplomacji publicznej pomiędzy Niemcami, Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi. Wymienione państwa należą do czołówki potęg *soft power*. Łączą je również wspólna historia (etnogeneza), podobieństwa kulturowe oraz więzi polityczne i gospodarcze. Badaniu poddany zostanie dyskurs dotyczący wzajemnych relacji tych państw oraz sposób interpretowania i wykorzystywania przeszłości w przestrzeni publicznej i politycznej. Założeniem autora niniejszej pracy jest analiza badanego dyskursu z perspektywy koncepcji pamięci dialogicznej oraz rekonstrukcja narracji odnoszących się do miejsc pamięci (*lieux de mémoire*) w rozumieniu Pierre'a Nory. Takie wydarzenia, jak proces norymberski, bitwa o Anglię czy lądowanie aliantów w Normandii, funkcjonują jako kluczowe miejsca pamięci współtworzące niemiecko-brytyjsko-amerykańską, a w szerszym wymiarze również transatlantycką, pamięć dialogiczną. Narracja dotycząca wydarzeń i postaci z przeszłości jest ważnym elementem budowania wspólnej pamięci historycznej, a tym samym wykorzystywania (ale nie instrumentalizacji) historii do celów dyplomacji publicznej. Dla lepszego zrozumienia przywoływanej tematyki konieczne będzie wyjaśnienie kluczowych terminów: *soft power*, „dyplomacja publiczna”, „pamięć dialogiczna” oraz „pamięć zbiorowa”.

¹ Michael Burleigh, *Trzecia Rzesza. Nowa historia*, tłum. Grzegorz Siwek (Kraków: Znak, 2010), 798.

1.2. Pytania i hipotezy badawcze

Główne pytanie badawcze sformułowane na potrzeby pracy brzmi: W jaki sposób pamięć dialogiczna, uwzględniająca historię jako *soft power*, może kształtować relacje między Niemcami, Wielką Brytanią i Stanami Zjednoczonymi? Postawiono też pytania szczegółowe:

1. Jakie elementy historii narodowej zostały przekształcone w instrumenty *soft power* w relacjach niemiecko-brytyjsko-amerykańskich?
2. W jaki sposób pamięć o II wojnie światowej wpływa na narrację międzynarodową tych państw?
3. Czy występują elementy pamięci dialogicznej wspólne dla Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych? Jakie elementy utrudniają ponadnarodowy dialog?
4. Jaką rolę odgrywa krytyka historyczna (np. rewizjonizm, relatywizm moralny) w debacie publicznej?

Przed podjęciem badań sformułowano hipotezy robocze. Główną hipotezą jest stwierdzenie, że przy wykorzystaniu historii jako miękkiej siły pamięć dialogiczna jest skutecznym narzędziem *soft power* w relacjach transatlantyckich niemiecko-brytyjsko-amerykańskich, sprzyjającym budowie wspólnej przestrzeni polityczno-kulturowej. W ujęciu Aleidy Assmann idea pamięci dialogicznej umożliwia przewyższanie asymetrii pamięci, takich jak w relacjach sprawca–ofiara, i tworzy potencjał współpracy na podstawie uzgodnionych narracji historycznych. Dla potrzeb niniejszej pracy przyjmuje się założenie, że stopień obecności pamięci dialogicznej można rozpoznać poprzez występowanie w muzeach (takich jak United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie czy Imperial War Museum w Londynie) oraz w oficjalnych wypowiedziach narracji uwzględniających zarówno perspektywę ofiar, jak i sprawców, poprzez rozwój inicjatyw edukacyjnych i muzealnych promujących empatię, współodpowiedzialność i pojednanie, publiczne przeprosiny oraz akty uznania winy, a także powstawanie miejsc pamięci i pomników integrujących doświadczenia różnych narodów (np. Pomnika Pomordowanych Żydów Europy w Berlinie).

Pierwszą hipotezą szczegółową jest stwierdzenie, że historia narodowa jest w badanych krajach postrzegana jako *soft power* i wykorzystywana w sposób strategiczny w edukacji, muzeach, mediach i dyplomacji kulturowej. Polega to na selektywnej re-interpretacji przeszłości, która ma służyć budowie pozytywnego wizerunku, a także legitymizacji działań na arenie międzynarodowej, co skutkować może przemilczeniami

lub przedefiniowaniem niektórych wydarzeń. Możemy przyjąć, że wskaźnikami potwierdzającymi tę hipotezę są różnice w narracji o kontrowersyjnych kwestiach (np. kolonializm, bombardowania), przemilczenia w oficjalnych materiałach edukacyjnych, nacisk na narrację bohaterstwa zamiast ekspiacji i przyznania się do winy.

Kolejna hipoteza szczegółowa zakłada, że pamięć o II wojnie światowej wpływa na narrację międzynarodową Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych poprzez wykorzystywanie doświadczeń wojennych do kształtowania pozytywnego wizerunku państwa oraz wzmacniania jego oddziaływania w ramach *soft power*. Współczesna polityka historyczna Niemiec wykazuje większe zaawansowanie w zakresie pamięci dialogicznej niż polityka USA i Wielkiej Brytanii, co wynika z doświadczenia bycia państwem sprawcą II wojny światowej. Ponadto Republika Federalna Niemiec przeszła proces transformacji pamięci (*Vergangenheitsbewältigung*) wymuszający rewizję własnej roli w tym konflikcie.

Trzecią hipotezę badawczą jest stwierdzenie, że asymetrie pamięci (np. bombardowania niemieckich miast vs. Holocaust) i różne interpretacje cierpienia wywołują kontrowersje, napięcia i polaryzację w dyskursie publicznym, ale mogą stwarzać przestrzeń do zbliżenia oraz stać się punktem wyjścia do tworzenia wspólnej, ponadnarodowej narracji. Można przyjąć, że wskaźnikiem takich napięć i zbliżeń będą: reakcje medialne i opinie publiczne na temat wystaw, książek, debat, polemiki akademickie i polityczne (np. o naloty dywanowe, reparacje, porównania z Holocaustem), wspólne inicjatywy pomimo kontrowersji. Narracje o wspólnej przeszłości (np. dziedzictwo protestanckie, wojna z nazizmem) mają na celu wzmacnianie więzi transatlantyckich i eksponowane są w dyplomacji publicznej Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych m.in. poprzez wspólne ceremonie rocznicowe i przemówienia sojusznicze (NATO, ONZ), treści wystaw, odniesienia do wspólnych wartości (demokracja, prawa człowieka).

Ostatnia hipoteza zakłada, że pomimo intensyfikacji działań z zakresu *soft power* badane państwa nie potrafią całkowicie wyeliminować konkurencyjnych narracji historycznych, które nadal stanowią źródło sporów i konfliktów pamięci. Można przypuszczać, że analiza debat dotyczących reparacji i interpretacji przeszłości, a także publicznych kontrowersji wokół pomników, wystaw muzealnych czy książek, potwierdzi tę hipotezę.

1.3. Przegląd literatury

Literatura będąca podstawą pracy ma na celu ukazanie interdyscyplinarnego podejścia do zagadnień związanych z pamięcią dialogiczną, *soft power* oraz historycznym dyskursem transatlantyckim. Przeglądu literatury można dokonać poprzez podział na następujące obszary: koncepcje *soft power* i dyplomacji publicznej, pamięć zbiorowa, pamięć dialogiczna, asymetrie pamięci oraz pamięciologiczny dyskurs transatlantycki.

Badania prezentowane w pracy osadzone zostały w paradygmacie konstruktywistycznym, którego najwybitniejszym przedstawicielem jest Alexander Wendt, autor książki *Spółeczna teoria stosunków międzynarodowych*². Wendt przeciwstawiał się dominującym dotąd teoriom realizmu i liberalizmu, w których państwa postrzegane są jako racjonalni aktorzy, kierujący się głównie interesem narodowym. Dla Wendta kluczowe znaczenie mają idee, normy i tożsamości, które nie tylko wpływają na interesy państw, ale także je konstytuują. Autor koncepcji strukturalnego konstruktywizmu podkreślał, że tożsamości państw nie są dane raz na zawsze, lecz ulegają zmianom w wyniku procesów społecznych i historycznych, kształtują się poprzez interakcje, wzajemne uznanie i zakorzenione normy. Teoria Wendta pozwala zatem uznać stosunki międzynarodowe nie tylko za pole rywalizacji, ale także arenę, na której kształtują się wspólnoty wartości, identyfikacje i wzajemne oczekiwania.

Z perspektywy tematu pracy, podejście Wendta dostarcza kluczowych narzędzi analitycznych, pozwala bowiem zrozumieć, że pamięć historyczna i narracje o przeszłości nie są wyłącznie wewnętrznymi konstrukcjami państw, ale odgrywają istotną rolę w ich relacjach międzynarodowych. Pamięć o II wojnie światowej, Holokauście czy zimnej wojnie staje się częścią tożsamości narodowych oraz elementem komunikacji między państwowej. W tym sensie pamięć historyczna pełni funkcję *soft power*, kształtuje sposób, w jaki dane państwo jest postrzegane na arenie międzynarodowej i jak samo siebie postrzega. Dzięki takiemu podejściu można analizować, w jaki sposób Niemcy, Wielka Brytania i USA współtworzą poprzez narracje historyczne wzajemne postrzeganie siebie i jakie konsekwencje ma to dla ich obecnych relacji.

Charakterystykę pojęcia *soft power*, mechanizmów jej działania oraz roli dyplomacji kulturowej i historycznej można znaleźć w kilku publikacjach. Jedną z pozycji, które ugruntowały miejsce *soft power* w debacie akademickiej i politycznej jako kluczowego narzędzia współczesnych relacji międzynarodowych, jest książka *Soft Power*:

² Alexander Wendt, *Spółeczna teoria stosunków międzynarodowych*, tłum. Włodzimierz Derczyński (Warszawa: Scholar, 2008).

The Means to Success in World Politics Josepha S. Nye'a. Autor objaśnia, czym jest miękka siła, oraz określa zdolność wpływania na inne państwa dzięki atrakcyjności kultury, wartości i polityki. Nye przeciwstawia *soft power* sile militarnej i ekonomicznej, czyli *hard power*. Podkreśla, że skuteczna polityka łączy oba typy siły w tzw. *smart power*.

Ważnym uzupełnieniem koncepcji Nye'a, stanowiącym punkt odniesienia dla analizy pluralizmu modeli wpływu w globalnej polityce, jest książka *Emerging Powers in International Politics: The BRICS and Soft Power*, autorstwa Giulio M. Gallarottiego i Mathilde Chatin. Autorzy analizują wykorzystanie *soft power* przez państwa spoza Zachodu, które tworzą narracje alternatywne. Jednocześnie Gallarotti oraz Chatin zwracają uwagę na różnice między państwami: Indie akcentują historię, Brazylię – kulturę masową, a Chiny i Rosję – narracje antykolonialne. Autorzy wskazują, że rozwój BRICS wymaga poszerzenia zachodnich teorii *soft power*.

Tekstem, który rozszerza rozumienie *soft power* jako narzędzia nie tylko prestiżu, ale także odporności strategicznej w obliczu kryzysów, jest artykuł Judit Trunkos *Testing the Impact of Geopolitics on European Democratic Countries' Soft Power Use*. Autorka pokazuje, że państwa wzmacniają *soft power* w sytuacji zagrożenia – budują pozytywny wizerunek i zdobywają poparcie międzynarodowe, wykorzystując przy tym kulturę, dyplomację publiczną i wartości, i traktują to jako element strategii bezpieczeństwa. Przykład walczącej Ukrainy dowodzi, że skuteczny przekaz może przynieść realne wsparcie polityczno-militarne, a *soft power* staje się narzędziem odporności.

Książka *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations* pod redakcją Jana Melissena zawiera analizę sposobu, w jaki nowoczesna dyplomacja publiczna staje się kluczowym narzędziem w kształtowaniu narracji historycznych na arenie międzynarodowej. Państwa – jak wskazują autorzy – wykorzystują media, wystawy, edukację i rocznice, aby kształtować swój wizerunek i sposób interpretacji historii. Sukces w tym procesie, mierzony skuteczną budową zaufania i wpływu, ma zależeć od spójności przekazu z wartościami państwa.

Maurice Halbwachs, autor *Společných ram paměti*, uchodzi za jednego z ojców nowoczesnych badań nad pamięcią zbiorową. W swojej książce pokazuje, że pamięć ma charakter społeczny, a jednostka pamięta w ramach grupy. Autor odróżnia pamięć żywą od pamięci historycznej i przekonuje, że wspomnienia zmieniają się wraz z potrzebami wspólnoty. Jego teoria wyjaśnia, jak państwo, media i szkoła tworzą oficjalne narracje. Ponadto autor dostarcza narzędzi pojęciowych do badania, jak pamięć zbiorowa – w kontekście polityki dialogicznej – może stać się przestrzenią współlistnienia konkurencyjnych narracji, ale też polem konfliktu.

Tekstem, który stanowi teoretyczną podstawę dla analizy transnarodowych procesów pamięci oraz ich roli w budowie wspólnej, ponadnarodowej tożsamości, jest *Das*

neue Unbehagen an der Erinnerungskultur. Eine Intervention Aleidy Assmann. Autorka formułuje fundamenty koncepcji pamięci dialogicznej, postulując odejście od narodowocentrycznej, jednostronnej narracji o przeszłości. Assmann krytykuje pamięć narodową opartą na dumie i przemilczeniach – uważa, że pamięć dialogiczna, która bazuje na empatii i odpowiedzialności, sprzyja pojednaniu. W innej książce, *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*, Assmann wprowadza klasyczne rozróżnienie między pamięcią komunikacyjną a pamięcią kulturową, które stało się fundamentem współczesnych studiów nad pamięcią zbiorową. Autorka wskazuje, że pamięć kulturowa ma charakter trwały i instytucjonalny, utrwalony w archiwach, rytuałach i edukacji. To właśnie pamięć kulturowa umożliwia przekształcenie historii w tożsamość zbiorową. Książka ta dostarcza narzędzi teoretycznych do badania, jak społeczeństwa konstruują swoją tożsamość przez selektywny wybór i utrwalanie wspomnień.

Pierre Nora, autor *Między pamięcią i historią: Les lieux de mémoire* i twórca koncepcji miejsc pamięci (*lieux de mémoire*) – jednego z kluczowych pojęć współczesnych studiów nad pamięcią – uważa, że miejsca pamięci mogą mieć charakter zarówno materialny, jak i symboliczny, stanowiąc szeroką gamę zinstytucjonalizowanych form pamięci zbiorowej. W konsekwencji do miejsc pamięci zalicza się nie tylko konkretne lokalizacje, takie jak pole bitwy pod Verdun, lecz także pomniki, symbole, rocznice, archiwa, np. słownik Larousse’a, wieżę Eiffla czy narodowe święto 14 lipca³. Tym samym pojęcie miejsca pamięci wykracza poza wymiar przestrzenny i obejmuje wszystkie materialne i niematerialne nośniki pamięci o przeszłości⁴. Miejsca te utrwalają określoną wizję historii, sprzyjając określonym narracjom, a marginalizując inne. Koncepcja miejsc pamięci została zaadaptowana do analiz pamięci w Niemczech, Wielkiej Brytanii, USA czy Europie Środkowo-Wschodniej i stała się uniwersalnym narzędziem badawczym.

Książka Tony’ego Judta *Zapomniany wiek XX* zawiera ostrzeżenie przed instrumentalizacją historii w celach politycznych i ideologicznych. Autor dostrzega fragmentaryzację pamięci, wyrażającą się w wybiórczym i moralizującym podejściu do niej. Każda grupa, jak sugeruje Judt, przedkłada kultywowanie własnego poczucia krzywdy nad dążenie do wspólnej refleksji nad historią. Taka forma pamięci oddziela od przeszłości, zamiast tworzyć przestrzeń do dialogu i odpowiedzialności.

Inne ujęcie można odnaleźć w książce *The Politics of Regret: On Collective Memory and Historical Responsibility*. Autor, Jeffrey K. Olick, przedstawia w niej badania

³ Krzysztof Malicki, „Między kanonem a archiwum – o systematyzacji i klasyfikacji miejsc pamięci,” *Kultura i Społeczeństwo* 64, nr 4 (2020): 99.

⁴ Maria Delaperrière, „Miejsca pamięci czy pamięć miejsc? Kilka refleksji na temat uobecniania przeszłości w literaturze współczesnej,” *Ruch Literacki* 54, nr 1 (2013): 49.

dotyczące tego, jak państwa i społeczeństwa konstruują politykę odpowiedzialności za przeszłość, opisuje „politykę żalu”, która opiera się na składaniu przeprosin i przyznawaniu się do winy. Tekst Olicka jest kluczowy dla zrozumienia sposobu, w jaki pamięć może być wykorzystywana jako narzędzie zarówno refleksji historycznej, jak i strategii politycznej i dyplomatycznej. Przeprosiny i pamięć o cierpieniu innych stają się tutaj elementem *soft power* oraz warunkiem legitymizacji współczesnych państw.

Z kolei Astrid Erll w swojej pracy *Memory in Culture* traktuje pamięć jako proces dynamiczny. Wprowadza pojęcie „pamięci podróżującej”, zgodnie z którym narracje zmieniają się wraz z migracją ludzi i idei. Autorka wskazuje, że globalizacja, migracje i media cyfrowe znacząco przyspieszyły te procesy – uczyniły pamięć zjawiskiem sieciowym. Podejście Erll pomaga umiejscowić filmy, seriale czy projekty cyfrowe wśród narzędzi *soft power*. W kontekście polityki dialogicznej Erll wskazuje, że pamięć może stać się przestrzenią negocjacji między konkurencyjnymi narracjami i grupami społecznymi.

W literaturze można znaleźć sporo publikacji dotyczących problematyki podjętej w niniejszej pracy. W obszernym dorobku poświęconym historii i polityce pamięci Niemiec, stanowiącej podstawę niniejszej publikacji, na uwagę zasługuje np. książka Roberta G. Moellera, *War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany*, w której autor opisuje tworzenie „użytecznej przeszłości” w RFN. Miało się to dzieć za sprawą przewagi narracji o cierpieniu Niemców (wypędzonych, jeńców wojennych, ofiar nalotów) i marginalizacji odpowiedzialności za zbrodnie nazistowskie. Moeller dowodzi, że pamięć historyczna stała się narzędziem zarówno budowy wewnętrznej spójności, jak i zewnętrznego wpływu. Umożliwiła RFN przedstawienie się również jako kraj ofiar, a to z kolei ułatwiło reintegrację z Zachodem i rozwój pamięci dialogicznej.

Inna książka, o której warto wspomnieć w kontekście podjętego tematu, to *Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys* Jeffreya Herfa. Autor porównuje w niej podejście RFN i NRD do nazistowskiej przeszłości. Podczas gdy w RFN pamięć stopniowo nabierała charakteru krytycznego, w NRD dominowała narracja antyfaszystowska. Jak wskazuje autor, rozwój „pamięci krytycznej” w RFN wzmacniał wiarygodność Niemiec jako demokratycznego partnera oraz stanowił źródło *soft power* w relacjach międzynarodowych.

Anna Wolff-Powęska w książce *Pamięć. Brzemień i uwolnienie. Niemcy wobec nazistowskiej przeszłości 1945–2010* analizuje rozliczenie z nazizmem w RFN. Opisuje, jak Holokaust stał się centralnym punktem pamięci, a elity, media i szkoły wspierały ten proces. Wolff-Powęska podkreśla wpływ relacji międzynarodowych (USA, Wielka Brytania, Polska, Izrael) na rozwój refleksyjnej polityki pamięci, która stała się zasobem moralnym i dyplomatycznym.

O pamięci w odniesieniu do Holokaustu pisał też Alon Confino w książce *Foundational Pasts: The Holocaust as Historical Understanding*. Uznaje on Holokaust za fundamentalny punkt odniesienia dla pamięci RFN. Analizując symbole, wystawy muzealne i narracje historyczne, ukazuje proces konstruowania wizerunku państwa moralnie odrodzonego. Zdaniem Confino taka forma pamięci przyczyniała się do wzmacniania relacji RFN z USA i Wielką Brytanią.

Jan Rydel przedstawia z kolei ewolucję polityki pamięci w RFN w pracy *Polityka historyczna w Republice Federalnej Niemiec. Zaszłości, idee, praktyka*. Autor opisuje działania władz i inicjatywy obywatelskie (edukacja, miejsca pamięci), które przekształciły pamięć w skuteczne narzędzie symbolicznego wpływu. Dzięki instytucjonalizacji pamięci dialogicznej Republika Federalna Niemiec mogła oddziaływać międzynarodowo.

Sharon Macdonald w książce *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond* wprowadza termin „trudne dziedzictwo”. Na przykładzie Norymbergi autorka omawia sposób, w jaki Niemcy mówią o wstydlivej przeszłości. Pokazuje też, jak z wykorzystaniem edukacji, muzeów i przestrzeni publicznej Republika Federalna Niemiec uczyniła z tej pamięci fundament międzynarodowej reputacji.

W odniesieniu do Niemiec warto jeszcze przywołać dwóch autorów: Edgara Wolfruma i Norberta Freia. Pierwszy z nich w swojej pracy *Geschichtspolitik in der Bundesrepublik Deutschland: Der Weg zur bundesrepublikanischen Erinnerung 1948–1990* opisuje politykę pamięci RFN jako proces pełen napięć i przełomów. Analizuje kontrowersje (dotyczące np. Bitburga, filmu *Holocaust*, Goldhagena), a także opisuje proces włączania pamięci do debaty publicznej i dyplomacji. Z kolei w książce *Im Namen der Deutschen. Die Bundespräsidenten und die NS-Vergangenheit 1949–1994* Frei omawia rolę prezydentów w kształtowaniu pamięci. Wskazuje na znaczenie symbolicznych gestów (mowa von Weizsäckera z 1985 roku), które zmieniły język debaty oraz wzmocniły wizerunek Niemiec jako państwa odpowiedzialnego.

W odniesieniu do Wielkiej Brytanii – kolejnego państwa analizowanego w niniejszej książce – najważniejsze opracowania dotyczące polityki pamięci wskazują na wzmacnianie oddziaływanie narracji historycznych na tożsamość narodową i pozycję państwa w relacjach międzynarodowych. Warto tu przywołać cztery publikacje.

Analizując mity związane z duchem Blitzu (*Blitz spirit*), Dunkierką czy Winstonem Churchillem, Lucy Noakes w swojej książce *British Cultural Memory and the Second World War* bada kształtowanie pamięci o II wojnie światowej. Pokazuje, że narracje te wzmacniają obraz moralnej wyjątkowości Wielkiej Brytanii. Zdaniem autorki wojenne opowieści wspierają wizerunek kraju w ramach NATO oraz w relacjach z USA i Unią Europejską.

Praca *Memory and Modern British Politics: Commemoration, Tradition, Legacy* Matthew Robertsa stanowi opis pamięci w nowoczesnej polityce brytyjskiej. Pamięć jest tu zarówno kapitałem symbolicznym (Remembrance Day i dziedzictwo imperialne wzmacniają obraz państwa stabilnego i moralnego), jak i polem konfliktu ideologicznego (konserwatyści i liberałowie czy lewica mobilizują pamięć narodową do legitymizacji swoich programów).

W książce *Memory, Heritage, and Preservation in 20th-Century England* Davida Strittmatta zawarta została analiza ochrony dziedzictwa w Wielkiej Brytanii w XX wieku. Autor podkreśla, że dziedzictwo buduje tożsamość narodową i że po II wojnie światowej zaczęło pełnić funkcję reprezentacyjną. Według Strittmatta wizerunek „starej cywilizacji” stanowi istotny zasób *soft power*, wzmacniając atrakcyjność państwa poprzez rozwój turystyki oraz realizację projektów o charakterze międzynarodowym.

Z kolei praca Marka Connelly’ego *We Can Take It! Britain and the Memory of the Second World War* doskonale ilustruje sposób wykorzystania pamięci o wojnie do kształtowania międzynarodowego wizerunku Wielkiej Brytanii. Obraz narodu bohaterskiego i nieustraszonego walczącego o wolność wspiera wpływ kulturowy kraju.

Następne wymienione prace wykorzystano do opisu fundamentów amerykańskiej kultury pamięci. Książka *Remaking America: Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century* autorstwa Johna Bodnara pokazuje, że pamięć narodowa w USA ma dwa poziomy: istnieje pamięć oficjalna i pamięć ludowa, które bywają w konflikcie. Instytucje państwowe promują narrację patriotyczną, a mniejszości narodowe walczą o własne miejsce w historii. Upamiętnienie wojny secesyjnej, II wojny światowej czy 11 września buduje obraz USA jako kraju wolności.

Race and Reunion: The Civil War in American Memory, autorstwa Davida W. Bligha, to analiza pamięci o wojnie secesyjnej. Autor koncentruje się na okresie po 1865 roku, gdy biali Amerykanie zdominowali dyskurs historyczny, marginalizując kwestie rasowe i przekształcając pamięć wojny w mit pojednania narodowego. Blight dowodzi, że wiarygodna *soft power* wymaga konfrontacji z trudną przeszłością.

W pracy *Monument Wars: Washington, D.C., the National Mall, and the Transformation of the Memorial Landscape* Kirk Savage przedstawia stolicę USA jako przestrzeń konstruowania narracji o państwie i jego historii. Pomniki i krajobrazy pamięci służą jako narzędzia wywierania wpływu – budują obraz USA jako kraju refleksyjnego, zdolnego do upamiętnienia nie tylko zwycięstw, ale także traum (pomnik wojny w Wietnamie).

Michael C.C. Adams w swojej książce *The Best War Ever: America and World War II* krytykuje mit II wojny światowej. Pokazuje uproszczenia obecne w mediach i edukacji i ostrzega przed idealizacją przeszłości, gdyż taka narracja może służyć

IX

Bibliografia

I. Źródła

1. Przemówienia i wystąpienia publiczne

- 75 Jahre Nürnberger Prozesse. „Videobotschaft des ehemaligen britischen Außenministers Dominic Raab zum 75. Jubiläum der Nürnberger Prozesse.” Pobrano 14 lipca 2025. <https://75years-nuremberg-trials.de/understanding/videobotschaften/dominic-raab>.
- 75 Years Nuremberg Trials. „Videobotschaft des ehemaligen US-Außenministers Mike Pompeo zum 75. Jubiläum der Nürnberger Prozesse.” Pobrano 14 lipca 2025. <https://75years-nuremberg-trials.de/understanding/videobotschaften/mike-pompeo>.
- ABC News. “President Obama Explains Why Winston Churchill’s Bust Was Removed from the Oval Office.” 22 kwietnia 2016. Pobrano 15 lipca 2025. <https://abcnews.go.com/Politics/president-obama-explains-winston-churchills-bust-removed-oval/story?id=38602120>.
- Albright, Madeleine K. *Focus on the Issues: Europe – Excerpts of Testimony, Speeches, and Remarks by U.S. Secretary of State Madeleine K. Albright on Kosovo, NATO, Russia, and Bosnia*. Washington, D.C.: United States Department of State, Bureau of Public Affairs, 16 września 1999. https://1997-2001.state.gov/focus_eur.pdf.
- BBC News. “Obama’s Speech to UK Parliament, in Full, with Analysis.” 25 maja 2011. Pobrano 15 lipca 2025. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-13549927>.
- Blair, Tony. “Opening Remarks by Tony Blair, Prime Minister of the United Kingdom at the Commemorative Ceremony of the 50th Anniversary of NATO.” Nato.int, 23 kwietnia 1999. Pobrano 12 lipca 2025. <https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/1999/04/23/opening-remarks>.
- Bundesregierung. „Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel.” 18 marca 2008. Pobrano 25 lipca 2025. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/newsletter-und-abos/bulletin/rede-von-bundeskanzlerin-dr-angela-merkel-796170>.
- Bush, George W. “President Dedicates National World War II Memorial.” Speech, National World War II Memorial, Washington, D.C., 29 maja 2004. The White House Archives. Pobrano 25 lipca 2025. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/05/20040529-2.html>.

- CBC News. "Germany Opens Memorial to Its 'Most Terrible Crime.'" 10 maja 2005. Pobrano 15 września 2025. <https://www.cbc.ca/news/world/germany-opens-memorial-to-its-most-terrible-crime-1.566504>.
- Churchill, Winston S. "Anglo-American Unity." 6 września 1943. (w:) *The War Speeches of the RT HON Winston S. Churchill 1942–1943*, red. Charles Eade (London: Cassell, 1952), 510–515.
- Churchill, Winston S. "The Bright Gleam of Victory." Speech at the Lord Mayor's Luncheon, Mansion House, London, 10 listopada 1942. (w:) Winston S. Churchill, *The End of the Beginning* (London: Cassell, 1943), 265–269. Pobrano 14 lipca 2025. <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1941–1945-war-leader/the-bright-gleam-of-victory/>.
- Churchill, Winston S., "Never in the Field of Human Conflict Was So Much Owed by So Many to So Few." House of Commons Debate, 20 sierpnia 1940, Hansard, 5th ser., vol. 364, col. 1159. Pobrano 16 lipca 2025. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/collections/churchillexhibition/churchill-the-orator/human-conflict/>.
- Churchill, Winston S. "The Sinews of Peace ('Iron Curtain Speech')." Speech at Westminster College, Fulton, Missouri, 5 marca 1946. (w:) *The Complete Speeches of Winston S. Churchill*, vol. 7, red. Robert Rhodes James (New York: Chelsea House, 1974), 7282–7292. Pobrano 25 czerwca 2025. <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946–1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>.
- Deutsche Bischofskonferenz. „Gedenktag für die Opfer des Nationalsozialismus am 27. Januar 2023." DBK.de. Pobrano 5 sierpnia 2025. <https://www.dbk.de/presse/aktuelles/meldung/gedenktag-fuer-die-opfer-des-nationalsozialismus-am-27-januar-2023>.
- Gauck, Joachim. „Rede des Bundespräsidenten Joachim Gauck zur Gedenkstunde für die Opfer des Nationalsozialismus am 27. Januar 2015 im Deutschen Bundestag." Der Bundespräsident, 27 stycznia 2015. Pobrano 17 lipca 2025. <https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Joachim-Gauck/Reden/2015/01/150127-Bundestag-Gedenken.html>.
- Hammerstein, Katrin, i Birgit Hofmann. „»Wir (...) müssen die Vergangenheit annehmen« – Richard von Weizsäckers Rede zum Kriegsende 1985." Bundeszentrale für politische Bildung. Deutschland Archiv, 18 grudnia 2015. Pobrano 12 lipca 2025. <https://www.bpb.de/217619>.
- Harriman, Pamela C. "The True Meaning of the Iron Curtain Speech." *Finest Hour* 58 (zima 1987–1988). International Churchill Society. Pobrano 25 czerwca 2025. <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-058/the-true-meaning-of-the-iron-curtain-speech/>.
- Herzog, Roman. „Ansprache von Bundespräsident Roman Herzog zum 50. Jahrestag der Zerstörung von Dresden im Zweiten Weltkrieg." Der Bundespräsident, 13 lutego 1995. Pobrano 25 czerwca 2025. https://www.bundespraesident.de/SharedDocs/Reden/DE/Roman-Herzog/Reden/1995/02/19950213_Rede.html.
- Howell, David. "Commonwealth – the Soft Power Network of the Future." GOV.UK, 26 lipca 2011. Pobrano 9 lipca 2025. <https://www.gov.uk/government/speeches/commonwealth-the-soft-power-network-of-the-future>.
- Kermani, Navid. „Rede zur Feierstunde »65 Jahre Grundgesetz.«" Deutscher Bundestag, 23 maja 2014. Pobrano 12 lipca 2025. <https://www.bundestag.de/webarchiv/textarchiv/2014/280688–280688>.
- May, Theresa. "PM Statement – Inauguration of the British Normandy Memorial: 6 June 2019." GOV.UK, 6 czerwca 2019. Pobrano 25 czerwca 2025. <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-inauguration-of-the-british-normandy-memorial-6-june-2019>.

Summary

History as Soft Power: Dialogical Memory in German-British-American Relation

The book is an interdisciplinary study that explores how history and collective memory can function as tools of soft power in international relations, with particular emphasis on German-British-American interactions.

The author attempts to analyze Aleida Assmann's concept of dialogical memory as a potential foundation for transatlantic cooperation in the realms of history, politics, and culture.

The study begins with the observation that the past constitutes not only a field of tensions and asymmetries but also an opportunity to build a shared, transnational historical narrative. The author focuses on the symbolic and communicative potential of history, examining how sites of memory, museum institutions, gestures of reconciliation, and official political statements collectively forge a transatlantic space of memory exchange. Among the hypotheses advanced, the central premise posits that dialogical memory can serve as an effective form of soft power by negotiating shared historical narratives and overcoming memory asymmetries (e.g., perpetrator/victim dichotomies). The risks of instrumentalizing the past, where history is used to legitimize current state actions (e.g., by omitting controversial aspects of the past) is also highlighted. In its theoretical section, the book discusses, among others, Joseph Nye's concept of soft power, underlining its relevance in the context of new geopolitical threats, such as the war in Ukraine.

Soft power relies not on coercion, but on cultural attractiveness and moral authority. Museums, historical education, and cultural diplomacy are among its main expressions. Memory, when managed empathetically and dialogically, can support the international legitimacy of states. The book draws on a rich corpus of sources: political speeches, museum exhibitions, press articles, textbooks, and expert analyses.

Through this lens, the author examines symbolic gestures (e.g., apologies by German presidents), institutions (e.g., the USHMM, Imperial War Museum), and international museum and anniversary projects. Using a constructivist approach grounded in the work of Alexander Wendt, he argues that historical memory shapes both national identities and inter-state relations, thereby becoming a resource of influence, legitimacy, and trust-building.

The author demonstrates that the memory narratives of Germany, the United Kingdom, and the United States – in the context of World War II and the Cold War – form a coherent, mutually complementary narrative. Reinforced by shared symbols, speeches, and memorial sites, this overarching narrative aligns with the framework of a strategic transatlantic partnership.

Keywords: soft power, dialogic memory, collective memory, memory politics, transatlantic historical discourse

Czy historia może wpływać na stosunki między państwami?

Książka pokazuje, jak pamięć o przeszłości wpływa na relacje Niemiec, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych. Autor analizuje, jak państwa opowiadają o swojej historii i wykorzystują ją do budowania własnego wizerunku. Przygląda się muzeom, miejscom pamięci, rocznicom, przemówieniom oraz kulturze popularnej.

Publikacja łączy koncepcję *soft power* z ideą pamięci dialogicznej. Pokazuje, że historia może dzielić, ale może też służyć dialogowi, pojednaniu i budowaniu współpracy.

To książka o tym, jak przeszłość wpływa na dzisiejszą politykę i relacje między państwami.

Przedstawiona do recenzji książka stanowi kontynuację dotychczasowych badań, będąc zarazem ich twórczym rozwinięciem. Jednocześnie zaznaczyć trzeba, że podjęty w niej temat nie został dotychczas kompleksowo opisany ani w dorobku rodzimym, ani zagranicznym. Książka ma zatem szansę wypełnić poważną lukę badawczą w zakresie stosunków międzynarodowych oraz nauk o polityce i administracji.

z recenzji dr. hab. Krzysztofa Wasilewskiego, prof. PK

Czy Autor sprostał zadaniu, które sobie wyznaczył? Tak, i należą mu się słowa pochwały. Doktor Przemysław Łukasik w szeregu wcześniejszych opublikowanych prac związanych z niniejszym tematem udowodnił, że bardzo dobrze orientuje się w zagadnieniach dotyczących trójkąta Waszyngton-Londyn-Berlin (wcześniej Bonn). Dotyczy to także amerykańskiej, brytyjskiej i niemieckiej historiografii, publicystyki oraz filmografii (ta ostatnia ma w tej kwestii niepoślednie znaczenie).

z recenzji prof. dr. hab. Jakuba Polita

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

